

encyclopedische plaats in de theologie. Wie niet de aangeboren mentaliteit heeft van den man, die

Mit gierger Hand nach Schätzen gräbt
Und froh ist, wenn er Regenwürmer findet,

kan zich over de teleurstellingen, welke hij hier opdoet niet zoodadelijk troosten. De geschiedenis der apologetiek wikkelt zich voor hem af als een lijdensgeschiedenis.⁸⁴⁾

Baanbreker voor de nieuwere apologetiek was onze landgenoot HUGO DE GROOT.⁸⁵⁾ Hij bracht op rijm een „Bewijs van den waren Godsdienst,” dat hij voor onze zeelieden bestemde om hun tot een handleiding te dienen, hoe zij op hun reizen zich tegenover heidenen en mohammedanen verdedigen moesten. Ik verdenk er echter onzen zeerobben van, dat zij van dit boekje niet te veel nota hebben genomen. Verreikender invloed oefende het dan ook, toen DE GROOT het, met afbinding van zijn dichtader, in het Latijn vertaalde en verbeterde. Hij trachtte daarin de redelijkheid der openbaring uit de wonderen en den leerinhoud te bewijzen. En daarin zal de apologetiek tot op SCHLEIERMACHER hem volgen. Apologie en apologetiek zullen zich kenmerken door het verstandelijk bewijs.

Het Deïsme in Engeland, dat een bovennatuurlijke openbaring loochende en zich ter vergoeding een theologia naturalis uitspinde, schudde de geesten wakker. Men werd gewaar: het sein voor het Christendom stond op onveilig. Een lange rij van apologeten trad in het gelid.⁸⁶⁾ Gelijk het gemeenlijk gaat, protesteerden velen hunner slechts tegen de radikale uitingen en huldigden zelf een gematigd deïsme. En de besten onder hen zochten er hun heil in de mogelijkheid en zekerheid der wonderen en inzonderheid de waarheid van Christus' opstanding historisch te bewijzen.

Ook in Frankrijk woelde het. De wijsbegeerte van DESCARTES had er een tweevoudige uitwerking: over wijde velden zaaide ze twijfel, terwijl aan den anderen kant velen in haar het hulpmiddel zagen om den twijfel te bestrijden. Noch de mystieke apologetiek van Port-Royal, met de geniale PASCAL aan de spits, noch de cartesiaansch-apologetische filosofie van MALEBRANCHE, noch de om Descartes cirkelgangen beschrijvende drie bisschoppen: BOSSUET, FÉNÉLON en HUET vermochten den toestand te